

ПІДРУЧНИК З ФІЛОСОФІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Яким має бути підручник/навчальний посібник з філософії в системі вищої освіти в сучасній Україні? Саме це питання стало темою Круглого столу, якій відбувся під час XIII-х Уйомовських читань 2025 року. Імпульсом для організації заходу стала необхідність осмислити досвід викладання філософії для студентів різних спеціальностей українських вишів та використання підручників з цієї дисципліни. За останні роки ми пережили багато радикальних цивілізаційних зсувів – широке розповсюдження онлайн-освіти, спровоковане COVID 19, експансія штучного інтелекту, а з 24 лютого 2022 року повномасштабна російська агресія проти України, екстремальне загострення світових конфліктів. Все ці і ще багато інших загальносвітових тенденцій значно вплинули на освіту. Якщо говорити більш конкретно про викладання філософії для студентів усіх спеціальностей вишів, тут ми також спостерігаємо кардинальні, на жаль, переважно негативні зміни. Філософія перестала бути обов'язковою дисципліною, багато спеціалізованих ОПП (освітньо-професійних програм) перенесли «мати всіх наук» в реєстр вибіркових дисциплін, або взагалі вилучили. І якщо перейти від жіночих метафор до чоловічих, з філософією маємо своєрідну ситуацію шекспірівського «Короля Ліра», який вже не має місця у замках своїх невдячних доньок. Обсяг курсу філософії значно зменшився, як правило до 30 академічних годин, сам предмет перенесений на перший семестр першого курсу і читається вчорашнім школярам, які ще не готові сприймати його повноцінно. Цей сумний перелік змін і не найкращих новацій можливо продовжувати ще довго, проте саме філософія, одна з чеснот якої - діалектичний спосіб мислення, навчає гідно робити свою справу в будь-якій ситуації.

Одна зі складових викладання філософії – робота з підручником/навчальним посібником, що надається студентам як нормативний. Важливе питання – зменшилась чи збільшилась роль підручнику в новій ситуації? З одного боку, в умовах, коли обсяг аудиторних годин значно скорочений, а обсяг самостійної роботи зростає, багато нормативних тем може бути засвоєно тільки за допомогою підручника. З другого боку, сучасна медіасфера пропонує безмежний за обсягом та різноманітністю форм філософський освітній контент, часто – від найкращих професіоналів. Здається, що студент має можливість обирати найбільш цікаву для себе філософську інформацію за будь-якою темою. Але часто новачки відчують свою загубленість у цьому морі філософських пропозицій, часто обирають не найкраще, сумнівне, вкрай спрощене. Крім викликів сучасності від підручника з філософії відволікає достатньо розповсюджена і зовсім не нова теза: навчальні посібники та підручники з філософії взагалі не потрібні, краще читати першоджерела. Але, на мій погляд, протиставляти ці два різних формати тексту не слід. Кожен з них має своє призначення, свою мету, свої обмеження.

Головний критерій – глибина, змістовність, логічна послідовність, структурованість, методична та методологічна обґрунтованість і відповідна програма. А найголовніше – присутність самої Філософії, відкритий простір для її «легкого дихання», щире запрошення до філософського способу мислення і життя. Саме за цими та багатьма іншими критеріями я вже давно обрала у викладанні філософії студентам нефілософських спеціальностей навчальний посібник видатного українського філософа, професора Віктора Леонтійовича Петрушенка – доброго друга кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова, який брав активну участь у роботі спеціалізованої вченої ради з захисту кандидатських та докторських дисертацій на нашому філософському факультеті. Навчальний підручник В. Л. Петрушенка, який має декілька перевидань, дійсно є одним з найкращих в Україні. В цьому тексті дамо посилання на поки що останню версію [1].

Одне з завдань, яке отримують в моєму курсі студенти, – надання змістовного відгуку на цей навчальний посібник, з яким ми працюємо постійно. Завдання не обов'язкове, а вибіркове, творче, примусу бути не може. Я прошу студентів бути максимально критичними, висловлювати свою справжню думку, аргументувати її. Як правило, відгуки позитивні. Студенти дають такі характеристики: доступність, зрозумілість, вміння донести складні смисли, не втрачаючи їх глибини, широкий спектр тем, філософських проблем та традицій. Спеціально відмічається наявність схем, таблиць, ілюстрацій (студенти пояснюють, що така форма подання матеріалу є для них найбільш звичною, корисною). Хочу навести більш особистісні і майже екзистенційні відгуки: «Я навчаюся на першому курсі, і філософія для мене стала справжнім відкриттям. Після школи я звикла думати, що гуманітарні предмети - це занадто нудно для мене. Але ця книга змінила моє уявлення. Це не сухий текст, де потрібно заучувати визначення, легко засвоюваний текст, який не потребує частого використання інших джерел для його розуміння <...> Автор не читає лекцію зверху вниз, а ніби говорить зі мною. І водночас піднімаються серйозні теми - про свободу, про смерть, про відповідальність<...> Загалом я дуже вдячна за цю книгу. Вона змінила моє ставлення до філософії. Я зрозуміла, що це не просто наука, а внутрішній інструмент розуміння себе. Вона не дає готових відповідей, але змушує замислитися».

Наведемо ще декілька цитат зі студентських відгуків: «...Не менш важливо, що підручник не просто дає знання – він спонукає думати. Кожен розділ завершується питаннями для самоконтролю, які змушують замислитися і поглянути на тему з різних боків. Інколи я ловив себе на думці, що міркую над якимось питанням і поза межами навчального процесу – у звичайному житті, у спілкуванні з друзями або просто наодинці з собою». Або: «...коли на першому курсі нам оголосили, що в розкладі з'явиться філософія, мої емоції були, м'яко кажучи, змішаними. З одного боку – інтрига. Це ж філософія! Сократ, Платон, Ніцше – імена, які асоціюються з чимось глибоким, майже сакральним. З іншого – страх перед незрозумілими текстами, складними термінами та абстрактними концепціями, які, здавалося, не матимуть жодного стосунку до моєї майбутньої професії. Нашим головним путівником у цьому предметі став

навчальний посібник “Філософія” за редакцією В. Л. Петрушенка, і саме він значною мірою розвіяв мої побоювання та перетворив вивчення цього курсу на захопливий інтелектуальний досвід» (з особистого архіву автора публікації). Звісно відгуки містять і критичні зауваження та побажання: надати ще більше схем та візуалізацій, звернути більше уваги на ідеї найсучаснішої філософії, зменшити кількість цитат тощо.

Я безмежно вдячна Віктору Леонтійовичу Петрушенку за можливість надіслати йому студентські відгуки, за його відкритість діалогу зі студентами, які майже вперше занурюються в атмосферу “любомудрія”. Особлива подяка філософу за те, що в новій редакції посібника враховані думки студентів-психологів ОНУ. Філософська розмова продовжується. Сподіваюсь, що студенти, з якими я буду працювати в наступному році, познайомляться не лише з навчальним посібником з філософії, а й з його автором – Філософом зі своїм обличчям, голосом, стилем мислення і розмови.

Список використаних джерел

1. Петрушенко В. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) : навч. посібник. 2-ге вид. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.